

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П. ДРАГОМАНОВА

КАЛЕНИЧЕНКО Тетяна Андріївна

УДК 261.7

**РЕЛІГІЙНА СКЛАДОВА СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО КОНФЛІКТУ
КІНЦЯ 2013-2017 РР. В УКРАЇНІ**

Спеціальність 09.00.11 – релігієзнавство

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Київ – 2018

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі культурології Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник:	кандидат філософських наук, доцент БРИЛЬОВ Денис Валентинович , Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова, доцент кафедри культурології
Офіційні опоненти:	доктор філософських наук, професор ФИЛИПОВИЧ Людмила Олександрівна , Інститут філософії імені Г.С.Сковороди НАН України, завідувач відділу історії релігії та практичного релігієзнавства Відділення релігієзнавства
	кандидат філософських наук ГОРОХОЛІНСЬКА Ірина Володимирівна , Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, асистент кафедри культурології, релігієзнавства та теології

Захист відбудеться 28 березня 2018 р. об 11:00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.21 у Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова за адресою: 01061, м. Київ, вул.Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у Науковій бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова за адресою: 01061, м.Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий 27 лютого 2018 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

І.Б. Осташук

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Події останньої чверті минулого та перша декада нашого століття в жорсткий спосіб, подекуди з багаточисельними людськими жертвами, довели, що релігія могла і змінила форму своєї присутності в суспільстві, але нікуди не зникла. Як влучно зазначає відомий український дослідник В.Єленський, «у ХХІ ст. релігія бере активну участь у націєтворенні, і нерідко ця участь значно інтенсивніша, ніж то було в минулому столітті. Вона й далі конструює колективні ідентичності й визначає поведінку людських спільнот, далі впливає – часом доволі парадоксальним чином – на право, мистецтво, економіку, здоров'я людей... Релігія виявляється присутньою у величезній кількості збройних конфліктів та воєн сучасності; протиборство сторін, які сповідують різні релігії, надзвичайно загострюється, хай навіть першопричиною конфлікту були території, ресурси чи політичний статус»¹. Окремого наголосу потребують прояви релігійного компоненту у суспільно-політичних конфліктах. За останнє десятиліття зростає кількість раптових конфліктів, зокрема збройного характеру, з залученням релігійно мотивованих вчинків, скажімо: терористичні атаки, релігійно мотивовані збройні угруповання, рухи тощо. Процеси радикалізації та модернізації релігійних рухів тісно переплітаються з суспільними процесами, що створює тривожні тенденції для певних держав і соціальних груп. Отож, перед сучасними дослідниками постає вкрай актуальна проблема вивчення причин, форм, характеру впливу релігії на сучасне суспільство після її, нібито, занепаду.

Серед цього загальносвітового тренду на «велике повернення» релігії (яка, здається, нікуди насправді не йшла), особливий інтерес викликає релігійне відновлення та визначення релігією свого місця в суспільстві пострадянських країн, зокрема України. Незважаючи на десятиліття радикального атеїстичного режиму, після набуття Україною незалежності, з'ясувалося, що більшість населення вважає себе вірянами. Водночас, релігійність в Україні збереглася на одному з найвищих у всій Європі рівні. Тож, дослідницька привабливість українського випадку переходу від формально атеїстичного суспільства до одного з найбільш поліконфесійних європейських суспільств є дуже високою. Окрім того, події останніх чотирьох років в Україні, зокрема «Революція Гідності» на Майдані у Києві (кінець 2013 – початок 2014 рр.), на місцевих майданах в інших містах, пізніше – анексія Кримського півострова та бойові дії на сході та півдні України (з весни 2014-го року і дотепер) – це все породило не лише певну кризу і переосмислення суспільного життя, а й оновлений простір існування та діяльності для релігійних громад. Раптові екстремальні зміни та залучення релігійного компоненту до суспільної динаміки, на нашу думку, потребують комплексного міждисциплінарного дослідження, і також визначають актуальність нашого релігієзнавчого дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження здійснено у межах науково-дослідної роботи кафедри культурології

¹ Єленський В. Є. Велике повернення: релігія у глобальній політиці та міжнародних відносинах кінця ХХ – початку ХХІ століття / Віктор Євгенович Єленський. – Львів: Видавництво УКУ, 2013. – С. 81

факультету філософської освіти і науки Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова за напрямом «Методологія і зміст викладання соціально-гуманітарних наук», що входить до Тематичного плану науково-дослідної роботи Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова за напрямом «Дослідження проблем гуманітарних наук», який був затверджений Вченою радою університету (протокол №5 від 29 січня 2009 р.).

Мета дисертаційної роботи – дослідити прояви релігійного компоненту в суспільно-політичному конфлікті в Україні з кінця 2013-го року і до середини 2017-го.

Досягнення поставленої мети передбачає розв’язання наступних дослідницьких завдань:

- визначити основні теоретичні підходи до вивчення релігійної складової в межах соціально-політичного конфлікту;
- проаналізувати поле постсекулярних досліджень та специфіку прояву українських десекуляризаційних процесів;
- операціоналізувати методологію дослідження релігійної складової у різних типах соціальних змін і конфліктів;
- простежити динаміку розвитку й співпраці релігійних організацій із суспільною сферою в контексті суспільно-політичного розвитку України в період незалежності;
- дослідити прояви релігійної складової у внутрішньому суспільно-політичному конфлікті на прикладі протестів на Майдані;
- розкрити прояви релігійної складової у зовнішньому суспільно-політичному конфлікті на прикладі подій у Криму та на сході України після початку 2014-го року;
- проаналізувати феномен капеланського руху як прояв релігійного волонтерства та соціального служіння;
- визначити особливості розвитку релігійної сфери внаслідок її залучення до суспільно-політичного конфлікту;
- розробити практично-прикладні рекомендації щодо застосування миротворчого потенціалу релігійної складової у конфлікті

Об'єктом дисертаційного дослідження є релігійна складова в межах суспільно-політичного конфлікту.

Предмет дисертаційної роботи – специфічні прояви релігійної складової актуального суспільно-політичного конфлікту в Україні з кінця 2013 року до середини 2017 року.

Теоретико-методологічні засади дослідження. У концептуальному плані принципове значення для розробки теми дослідження мають праці В.Єленського та А.Арістової, які вивчали питання релігії в еру глобалізації, а також тему релігійних конфліктів і конфліктів з залученням релігійного чинника. Суттєвим концептуальним підґрунтям стали також роботи В.Бондаренка, Л.Филипович, А.Колодного, О.Горкуші, Д.Брильова, Ю.Чорноморця, М.Гнип, М.Черенкова, К.Воннер, К.Говоруна, О.Бурейко, С.Здіорука, М.Димида, В.Василенка, Р.Халікова, В.Гуржи, М.Васіна, О.Богдан, О.Білокобильського, М.Якубовича та інших. Для доповнення

концептуальної бази дослідження також було обрано роботи західних дослідників, а саме таких авторів: П.Бейер, П.Бергер, В.Парето, Г.Деві, Х.Казанова, Д.Картер, Г.Сміт, Р.Апплебі, Дж.Галтонг, В.Карпов, С.Брюс, Ч.Тейлор, Ю.Габермас та М.Юргенсмейєр. Звернення до цих праць сприяло якісному аналізу та концептуалізації релігійного компоненту суспільно-політичного конфлікту.

Методологічною основою цієї дисертаційної роботи є соціологія релігії з суміжними дисциплінами, такими як антропологія релігії, загальне релігієзнавство, конфліктологія та політологія релігії. Таким чином, дослідження можна назвати міждисциплінарним, оскільки воно поєднує у собі методологічні засади різних дисциплін. Додатково у нашій дисертаційній роботі адаптовані методологічні напрацювання західних вчених, зокрема П.Бейєра, П.Бергера та Р.Апплебі, які розробляли концепти вивчення релігійного фактору в конфліктах. Для вирішення завдань, поставлених у дисертаційній роботі, використано низку основних методів: компаративний аналіз (для порівняння проявів релігійної складової суспільного конфлікту), соціологічні методи якісного польового дослідження, такі як глибинне інтерв'ю, включене та невключене спостереження, дискурс-аналіз (для проведення польового етапу дослідження), аналіз окремих випадків, які є показовими для загальної ситуації (дослідження випадків виразних проявів релігійної складової), аналіз роз'єднувачів та об'єднувачів (за методикою «Не нашкодь» для розуміння проявів релігійного компоненту). Міждисциплінарний підхід дозволяє більш глибоко зрозуміти загальну ситуацію в релігійному середовищі та призводить до ширшого розуміння ролі релігії в Україні на прикладі зазначеного суспільно-політичного конфлікту.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що у ньому вперше в українському релігієзнавстві здійснено цілісний аналіз релігійної складової суспільно-політичного конфлікту в Україні у 2013-2017 роках, з урахуванням можливої практичної імплементації отриманих результатів. Новизна результатів розкривається в таких положеннях:

Уперше:

- проаналізовано основні підходи до вивчення релігійної складової в контексті суспільно-політичного конфлікту з метою адаптації до українського контексту; доведено, що роль релігії в суспільстві зростає, каталізатором чого стали суспільно-політичні події з кінця 2013 року, що вважаємо проявом загальних десекуляризаційних процесів;

- запропоновано в українському релігієзнавстві концептуалізоване поняття релігійної складової конфлікту, що відрізняється від релігійного конфлікту за своїм характером і розуміється як частина загально-суспільного конфлікту, яка може мати різний вплив та наслідки для суспільства і при цьому обертається впливом на релігійне середовище, яке залучене до зіткнення певних інтересів; доведено, що суспільні події 2013–2017 років в Україні мали не лише релігійну складову, яка довключалася до них, і окремі прояви релігійно забарвлених конфліктів, які стали наслідком соціальної напруженості;

- представлено міждисциплінарну методологію, яка базується на синтезі якісної соціології, антропології та конфліктології релігії; доведено користь

інструментально-конструктивістського підходу, який вказує на ресурсний характер конфліктів із релігійною складовою, а також як деструктивний (через маніпуляцію етнорелігійним чинником та посилення релігійної конкуренції, а також консервативний шлях), так і конструктивний вплив (через миротворчість, соціальне служіння та спільні проекти з громадянським суспільством) релігійного компонента на суспільну динаміку;

- проведено комплексний аналіз розвитку капеланського служіння у 2013–2017 роках, яке є виразним прикладом релігійної складової у соціальних процесах; доведено, що діяльність капеланів призвела до тісної співпраці релігійно мотивованих і громадських ініціатив, яка розвивалась спершу у вигляді волонтерства, пізніше вийшла на рівень розвитку в межах власних конфесій, а тепер має вузьку професійну спрямованість, проте досі без законодавчого підґрунтя;

- розроблено дослідження щодо перетину проблематики національного та релігійного характеру; доведено, що тісне поєднання націоналістичної та релігійної риторики призводить до підсилення ідентичності різних соціальних груп, що призводить до ескалації конфлікту й поділу суспільства на «своїх» і «чужих», що має поодинокі прояви в українському контексті, але слугує чинником ескалації суспільних протистоянь.

Уточнено:

- дослідження взаємозв'язку релігійної сфери з суспільними інститутами; доведено, що за останні роки співпраця набуває більш тісного характеру, що може призводити як до збільшення кредиту довіри до релігійних інституцій, так і до окремих суспільно-політичних конфліктів через межі перетину суспільного та релігійного.

Набуло подальшого розвитку:

- дослідження специфіки постсекулярних концептів у контексті України; використані та доведені прояви маркерів десекуляризаційних процесів в Україні, за методологією В. Карпова;

- використання теоретичної моделі громадянської релігії як оновленої релігійності українського суспільства в контексті соціально-політичної кризи;

- обґрунтування адаптованої імплементації концепції консервативного та ліберального шляхів прояву релігійного залучення до суспільних процесів; доведено, що ліберальна модель поведінки для релігійної організації гарантує ширшу співпрацю з громадськими ініціативами та зростання кредиту довіри з боку суспільства до релігійних організацій через сферу соціального служіння;

- розуміння і розкриття практичних рекомендацій стосовно миротворчого потенціалу релігійної складової в контексті суспільно-політичного конфлікту, що проявляється у використанні релігійних організацій як посередників або нейтрального майданчику для діалогу; апробовано застосування діалогового підходу разом із методиками фасилітованого діалогу, медіації, ненасильницького спілкування та методики «Не нашкодъ» у співпраці місцевих релігійних активістів разом із громадянським активом, показано, як це може давати позитивні миротворчі результати для конкретної громади або соціальної групи.

Теоретичне значення отриманих результатів. Висновки і теоретичні твердження, які обґрунтовані в дисертаційному дослідженні, сприяють глибшому розумінню релігійної складової суспільно-політичного конфлікту, перспективи її аналізу та впливу, зокрема, на українське суспільство. Описаний у роботі міждисциплінарний підхід може бути використаний у подальшому поглибленні тематики дослідження.

Практичне значення отриманих результатів. Вивчення релігійної складової та її залучення до суспільно-політичного конфлікту має важливе практичне значення, яке зумовлене практичним використанням знання, з одного боку, для нівелювання ризиків ескалації та маніпуляції релігійною ідентичністю, а з іншого боку, з можливістю залучення потенціалу релігійного компонента для використання у сфері миротворчості та миробудування.

Матеріали дослідження можуть бути використані в науковій, викладацькій діяльності, а також у практичному застосуванні щодо удосконалення ініціатив із миробудування, співпраці релігійної та громадської сфер, а також можливого покращення чинного законодавства в Україні. Наприклад, висновки дисертаційного дослідження можуть бути корисними під час розробки таких навчальних курсів та спецкурсів для спеціальності «Релігієзнавство» як «Сучасні процеси релігійної сфери в Україні», «Релігійна журналістика», «Релігія і конфлікт», «Соціологія релігії», «Антропологія релігії».

Особистий внесок здобувача. Вирішення комплексу поставлених завдань, оформлення їх відповідно до положень та висновків здійснено автором самостійно (без співавторів) і відповідає основному змісту дисертації, а також поданим публікаціям. Використані в дисертаційному дослідженні ідеї, положення чи гіпотези інших авторів мають відповідні покликання і використані лише для підкріплення ідей здобувача.

Апробація результатів дисертаційного дослідження. Основні ідеї та положення дисертації були викладені в доповідях на 16 наукових та науково-практичних конференціях різних рівнів, з них 12 міжнародних, зокрема: Звітна науково-практична конференція викладачів, докторантів та аспірантів НПУ імені М.П. Драгоманова (м. Київ, 30 квітня 2015 р., 10 березня 2016 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Religion in the Black Sea Region Workshop» (Релігія в регіоні Чорного моря) (м. Київ, червень-липень 2015 р.); II Конгрес молодих дослідників релігії «Релігія в сучасній культурі» (м. Чернівці, 28-30 жовтня 2016 р.); Перший міжнародний конгрес з питань релігійно-духовного піклування та допомоги – First International Congress on Religious-Spiritual Counselling&Care (MDRK); (м.Стамбул, Туреччина, 7–10 квітня 2016 р.); Міжнародна конференція «Військове капеланство в Україні: підсумки першого етапу інституціоналізації (2014-2016 рр)», (м.Київ, 11–12 травня 2016 р.); IX Міжнародна наукова конференція «Проблеми культурної ідентичності в ситуації діалогу сучасних культур» (м. Острог, 20–21 травня 2016 р.); Міжнародна конференція «Contact zones» (Контактні зони) (м. Дніпро, 15–16 вересня 2016 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Public Religion, Ambient Faith» (Публічна релігія, Атмосферна віра) (м.Київ, 29 вересня – 1 жовтня 2016 р.); Міжнародна конференція «Релігія та Націоналізм» (Religion and

Nation(alism): Entanglements, Tensions, Conflicts) (м.Тарту, Естонія, 10–11 листопада 2016 р.); Звітна конференція стипендіатів в Інституті суспільних наук у м. Відень (Current Political Developments, Junior Fellows Workshop at IWM) (м.Відень, Австрія, 28 червня 2017 р.); Міжнародна миротворча конференція дослідників релігії «Примирення – що у цьому слові?» (What's in the Word – Reconciliation) (м.Бік, Нідерланди, 29 березня – 2 квітня 2017 р.); Міжнародна конференція Релігія у Чорноморському регіоні (Religion in the Black Sea region) (м. Київ, 28–30 травня 2017р.); Міжнародна конференція «Контактні зони» (Contact Zones) від Університету св. Галлена (Швейцарія) (м. Одеса, 14–17 вересня 2017 р.); Міжнародна конференція «Роль релігійних цінностей у зміцненні соціальної стабільності та поширенні культури мирного співжиття й подолання ненависті» (м. Київ, 17–18 жовтня 2017 р.); Конгрес молодих дослідників релігії (м. Львів, 26–27 жовтня 2017 р.).

Публікації. Основний зміст дисертаційного дослідження відображений у вісьмох наукових публікаціях, зокрема: п'ятьох статтях в українських фахових виданнях, затверджених МОН України для філософських наук; одній статті в зарубіжному періодичному виданні з філософських наук; двох публікаціях в інших наукових виданнях (одна з яких у зарубіжному видавництві).

Структура й обсяг дисертації. Структура дисертаційної роботи зумовлена специфікою її предмету та логікою розкриття теми, а також поставленою метою й завданнями. Дисертаційна робота складається з анотацій, вступу, трьох розділів, які включають у себе десять підрозділів, висновків і списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації – 210 сторінок, з них 179 основного тексту. Список використаних джерел становить 30 сторінок і налічує 257 найменувань, з них 40 – іноземними мовами.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми, визначено об'єкт і предмет дослідження, сформульовано мету й наукові завдання роботи, зазначено наукову новизну, теоретичне і практичне значення дисертаційної роботи, її зв'язок із науковими програмами, відображено апробацію її результатів.

У **першому розділі «Теоретичні та методологічні засади досліджень релігійного компоненту соціально-політичного конфлікту»** висвітлено стан наукової розробки теми, окреслені теоретико-методологічні засади роботи, наведена характеристика основних джерел.

У **підрозділі 1.1 «Дослідження релігійної складової у соціально-політичному конфлікті: світовий контекст»** викладено порівняння визначень релігії з точки зору сучасної соціології релігії, яка постає перед викликами вивчення індивідуальних світів людини в контексті глобалізації. Основні вектори розвитку дослідження сучасної соціології релігії становлять теорії секуляризації, плюралізму, глобалізації та релігійних рухів. Але у призмі дослідження сучасної релігії в суспільстві не варто розділяти поняття «чистої релігії» та відмежовувати вплив соціальної дії на неї. Релігію можна розглядати з двох точок зору: як релігії, яка може зникати у секулярних спільнотах (радіше, інституційне утворення), і як до релігійності, яка залишається у людях завжди. Зазначається потреба дослідити сприйняття релігії як соціальної сили

у публічному просторі, її прояви та впливи, які вплітаються у соціальну структуру, але водночас і зворотній вплив суспільного на релігію, яка також видозмінюється.

Доводиться, що релігія може робити свій внесок до громадянської ідентичності, що може також провокувати негативні наслідки, оскільки релігійно мотивовані дії можуть створювати конфлікти між інститутами та спільнотами; проте релігія – важливий елемент універсального спілкування, який може мати і позитивний вплив у рамках громадянського суспільства. Будь-який конфлікт є яскравим проявом певних суспільних тенденцій, які не знайшли «мирного» вирішення проблеми. Тому ця робота також зробила акцент на суспільно-політичному конфлікті, де можна яскравіше простежити прояви релігійного компонента. Релігійна сфера виступає як символічна сакраментальна репрезентація надприродних реалій в емпіричному світі. Релігійні інститути, окремі актори та мережі взаємодії розуміються як умовні «транслятори» такої сакраментальної репрезентації надприродного у повсякденному житті суспільства, які не можуть існувати поза ним.

У підрозділі також аналізується перехідний стан українського суспільства, за тлумаченням П. Бейера. Соціальна реальність в Україні перебуває водночас і в домодерновому, і модерновому станах, включаючи олігархічну та традиційну систему держуправління, тобто централізовану автократичну владу під традиційною та владу кількох тіньових лідерів з найбільшим накопиченням капіталу під олігархічною, разом із громадянським активізмом та розвитком горизонтальних мереж співпраці. На цьому релігійна підсистема України, яка виділяється з-поміж інших, за типологією П. Бейера, може бути віднесена до модернових підсистем. Так можна вважати через плюралізм релігійної мережі та ліберальне законодавство, яке її регулює.

Наводиться тлумачення поняття релігійного конфлікту, за класифікацією А. Арістової, який відрізняється від релігійної складової суспільно-політичного конфлікту. Порівнюються чотири принципи релігійного конфлікту: антагоністичний як зіткнення у взаємодії та аксіологічний як конфлікт цінностей, підхід конкуренції, за аналогією ринку релігій і релігійні конфлікти як форму чи різновид міжконфесійних відносин. Натомість, релігійно-забарвлений конфлікт – це суспільно-політичний конфлікт, який має ресурсні причини через перерозподіл будь-яких ресурсів (економічних, соціальних, політичних, людських, культурних тощо), в якому релігія відіграє певну роль у вимірі ескалації або де-ескалації ситуації; однак такий конфлікт не є первинно релігійним і релігійні актори лише слугують однією з сил, що впливають на ситуацію. Під релігійним компонентом (складовою, чинником) розуміється залучення представників релігійного середовища (інституцій, організацій, релігійних лідерів, простих служителів або вірян, для яких релігійна ідентичність є визначальною) до соціально-політичного процесу. За цим підходом лише деякі конфлікти є суто релігійними, вони не є об'єктом цієї роботи. У підрозділі також дається тлумачення терміну релігійного миротворництва, рекомендації щодо якого будуть наводитись у роботі пізніше.

Аналізуються три основні підходи до вивчення релігійної складової конфліктів: примордіалізму, де релігія є чинником побудови ідентичності; інструменталізму, який вказує на ресурсний характер релігійних конфліктів; конструктивізму, де релігія

виступає як каузальний чинник, що провокує або ескалацію конфлікту, або зменшення напруги між сторонами протистояння. Релігійні діячі, серед них і активні віряни, які є аудиторією цього дослідження, розглядаються як соціальні актори, залучені до суспільства та процесів всередині нього.

У підрозділі 1.2 *«Процеси десекуляризації та постсекулярний стан українського суспільства у призмі релігієзнавчого дослідження»* доводиться, що поняття постсекулярного, яким користуються західні дослідники релігії, потребує адаптації до українського та пострадянського контексту. Секуляризація може бути політичною та соціальною, де перша виступає як віддалення релігії від держави, а друга – виведення публічних релігійних практик на індивідуальний рівень життя. Навіть там, де релігія зникла як ґрунт для єдності, ця потреба досі актуальна. Тому саме громадянське суспільство стає тим суспільним прошарком між державним апаратом та індивідуальним рівнем, де може встановлюватись баланс.

Поняття постсекулярного аналізується через призму публічної релігії, яка може як доповнювати глобальний світ і слугувати джерелом спільних цінностей, так і ставати джерелом розколу. Дисертаційна робота звертає увагу на тлумачення десекуляричного, за В. Карповим (або контрсекуляричного, за П. Бергером) за доповненнями В. Єленського, що наразі є єдиним адаптованим підходом для аналізу постсекулярних процесів в Україні. Десекуляризація у тлумаченні Карпова включає у себе такі елементи: 1) зближення з секулярними інституціями та релігійними нормами; 2) відродження релігійних практик; 3) повернення релігії в публічну сферу; 4) відновлення релігійного змісту у різних культурних субсистемах, включаючи мистецтво, філософію та науку; 5) пов'язані з релігією зміни в соціальному субстратумі. Десекуляризаційні тренди поширюються каналами «десекуляризаційних агентів», якими є соціальні актори зі своїми інтересами, ідеологіями та рівнями доступу до ресурсів. Сама ж десекуляризація відбувається як процес знизу, так і зверху, через активістів або вірян, через релігійних та секулярних лідерів.

Громадянська релігія, яка визначається як певна надбудова над «традиційною» системою релігійних інститутів, стає одним з ключових елементів теоретичного підходу нашого дослідження та використовується для пояснення тенденцій проявів релігійної складової у суспільно-політичному конфлікті в Україні.

У підрозділі 1.3 *«Методологія дослідження релігійного компоненту у різних типах соціальних змін та конфліктів»* визначається методологічна база дисертаційного дослідження, основою якої став якісний підхід у соціології релігії. Це дослідження послуговується методами, які мають міждисциплінарний характер, а саме: метод порівняння, глибинного інтерв'ю, включеного та невключеного спостереження, контент-аналізу документів, заяв, соціальних мереж тощо. Респонденти для дослідження обрані за методом цільового відбору, додатково на етапі формування вибірки застосовувався такий метод як «вибірка на основі суб'єктивного судження». Такий спосіб був застосований через те, що автор включена у саме середовище, була учасником більшості з проявів ключових подій, які досліджує.

Розглядається ризик політизації релігії і переплетіння релігійної та політичної сфери, що несе у собі загрозу ескалації наявного конфлікту. У процесі конфлікту релігійний вимір може трансформуватись у політичні концепції, що пізніше перетворює релігію на знаряддя політичної мобілізації. Загалом, симбіоз політичних та релігійних ідей може відбуватись декількома шляхами: апелювання до релігійних ідей, спроби облагородження політичної царини духом релігійного благочестя, творення політизованих релігійних організацій і трансформування міжрелігійних відносин, згідно з політичним підтекстом через боротьбу за першість.

У другому розділі **«Релігійна складова внутрішнього соціополітичного конфлікту 2013-2014 рр.»** проаналізовано особливості проявів релігійної складової у внутрішньому суспільно-політичному конфлікті в Україні на прикладі протестів на Майдані, які почались з кінця осені 2013 року та тривали до весни 2014 року. Фокусом цього розділу стають не лише фактичні прояви публічної релігії, а й етнонаціональний чинник, який проявлявся протягом цих подій.

У *підрозділі 2.1 «Релігійні організації в контексті суспільно-політичного розвитку України в період незалежності»* досліджується контекст розвитку релігійної мережі України від проголошення незалежності і специфіки міжрелігійних стосунків, наслідки яких проявились і під час подій після 2013 року. Окремо аналізується історія розвитку міжправославного конфлікту, що розвивався з початку 1990-х років, а також наслідки «релігійного вибуху» після завершення офіційної політики атеїзму.

У *підрозділі 2.2 «Етнорелігійний фактор суспільних процесів та динаміка державно-конфесійних відносин»* розглядаються особливості прояву етнонаціонального чинника під час внутрішнього суспільно-політичного конфлікту в Україні 2013-2014 року. Надається авторська періодизація етапів розвитку протестів на Майдані, розроблена з огляду на динаміку суспільних подій. На основі проведеного аналізу показано, що хоча релігійні актори і були присутні від самого початку протестів, релігійна складова актуалізується після ночі розгону студентського мітингу, коли активізуються служителі й активні віряни, починаючи з офіційних заяв і проведення публічних релігійних дій. Запропонована періодизація, з урахуванням вражень учасників протестів як серед релігійних акторів, так і світських, допомагає різнобічно зрозуміти динаміку проявів релігійної складової на Майдані.

У *підрозділі 2.3 «Трансформація впливу релігійного компоненту на перебіг внутрішньополітичного конфлікту»* пропонується розглядати включення релігійної складової до протесту з точки зору двох типів прояву: офіційної (ієрархічної) та низової (включеної) релігії на Майдані. Офіційними за своїм характером були переговори з представниками влади та опозиції на рівні Всеукраїнської Ради Церков та релігійних організацій, публічні заяви та реакції ієрархів. Включена ж, або низова, релігійна присутність, яка проявлялась у вигляді активної участі служителів в протесті, виконанні різних функцій та повним залученням, відрізнялась постійною присутністю на Майдані, контактом із протестувальниками, виконанням інших функцій, які виходили поза рамки молитовних наметів. Однак головною різницею стала саме тривала присутність релігійних активістів у протесті, а не разові публічні дії.

Прояви релігійної складової під час протестів аналізуються і через призму внутрішньорелігійних відносин, оскільки ставлення та позиції релігійних спільнот стосовно подій на Майдані стали чинником внутрішніх конфліктів та розподілу. Загалом, релігійна складова мала такі основні прояви під час внутрішнього політичного конфлікту: джерело прояву колективного обов'язку для протестувальників; створення моральних кодів; легітимація колективної дії; мобілізація до дій; генерація цінностей та сакралізація нового повороту історії.

Досліджуються такі суспільні прояви, зокрема, за допомогою контент-аналізу книги священника М. Димида «Каміння Майдану», яка є прикладом теологічного тлумачення протестів. Це також виливається у появу теології Майдану та Духовної Ради Майдану, яка стає практичним наслідком залучення релігійної складової до перебігу конфлікту. Наслідками протесту для релігійної мережі, з одного боку, стають внутрішні розколи через різні позиції релігійних груп, а з іншого – розвиток неформальних горизонтальних мереж співпраці та прояви екуменічної співпраці, що змінюється після початку зовнішньої фази конфлікту. Активного розвитку набуває соціальне служіння та релігійне волонтерство. Доводиться, що криза релігійної приналежності сполучається з переплетінням суспільно-політичних подій та релігійних акторів.

У третьому розділі **«Релігійна складова зовнішньополітичного конфлікту в Криму та на сході України»** аналізуються прояви релігійної складової під час зовнішньополітичного конфлікту на прикладі анексії Кримського півострову та наслідків цих подій разом зі збройним конфліктом на сході України, що розпочався у 2014 році і триває станом на кінець 2017 року. У розділі досліджуються фактичні прояви, а також фактичні детермінанти присутності релігійного чинника у конфлікті, вплив на суспільне середовище та внутрішня динаміка релігійної мережі України під впливом кризових подій.

У підрозділі 3.1 **«Прояви релігійного фактору протягом подій у Криму та збройного конфлікту на сході України»** розглядаються основні хронологічні етапи розвитку конфлікту, який впливав на релігійне середовище зокрема. Аналізується історія виникнення та сутність поняття «Руський мир», яке стало квазірелігійним утворенням та отримало підтримку від керівництва Руської Православної Церкви, посиливши залучення релігійної складової до політичного конфлікту і з зовнішньої сторони. Також розглядаються факти переслідувань громадян за релігійними ознаками, що провокувало злочини та втручання релігійного чинника до збройного конфлікту, оскільки певні релігійні угруповання були визнані «незаконними», з точки зору збройних груп на сході та в Криму.

Доводиться, що оскільки релігія може виступати як культурний фактор впливу на інші субсистеми суспільства, її активізація під час конфлікту дала не лише додатковий кредит довіри з боку населення, а й нові ресурси для такого впливу. Найбільше це мало прояви під час створення нових та підтримки старих моральних кодів для суспільства у стані кризи і через легітимацію нової влади, аби стабілізувати державні інститути під час анексії та збройного протистояння. Оцінюються і зовнішні погляди релігійних лідерів на українську ситуацію, зокрема позиція Папи Римського

Франциска, який змінив первинно нейтральне ставлення на активну допомогу українцям, постраждалим від конфлікту на сході.

У підрозділі 3.2 «Капеланський рух як феномен релігійного волонтерства та вид соціального служіння» аналізується феномен оновленого військового капеланства, який набув значного розвитку після початку збройного конфлікту на сході України. Військове капеланство розглядається як найбільш яскравий та динамічний прояв стихійного розвитку релігійного волонтерства та соціального служіння. У підрозділі аналізуються результати включеного опитування та спостереження за динамікою стосунків релігійних активістів і військовослужбовців, що частково відображає стан відносин між релігійними та світськими інституціями поза зоною збройного конфлікту. Доводиться, що військові капелани виконували одразу декілька функцій, а саме: духовну, психологічно-терапевтичну, соціальну й інформаційну. Динаміка цього виду капеланства за три роки конфлікту демонструє, яким чином релігійна складова трансформується та інтегрується у суспільні інституції, коли станом на 2017 рік з'являються офіційні посади для капеланів у лавах Збройних Сил України та Національної Гвардії, хоча формально відповідного закону досі не існує.

У підрозділі 3.3 «Особливості розвитку релігійної сфери внаслідок її залучення до суспільно-політичного конфлікту» аналізуються наслідки залучення та проявів релігійної складової у зовнішній суспільно-політичний конфлікт в Україні з початку 2014 року. Розглядається проблематика неофіційного розмежування релігійних угруповань на «національні» чи «патріотичні» та «непатріотичні», що створює нові лінії розколу та потенціал до ескалації конфлікту як в релігійній, так і в громадській сферах. Пропонується альтернативний шлях розбудови нової ідентичності через громадянську ідентичність, без залежності від етносу чи національності, що не набуває належної підтримки серед релігійних лідерів. Продовжуються процеси взаємного підсилення політичних та релігійних інститутів, яким може видаватись зручною дихотомія «свій-чужий», що може збільшувати кредит довіри до них певних категорій населення, маргіналізуючи інші соціальні групи.

У підрозділі 3.4 «Перспективи практичного застосування миротворчого потенціалу релігійної складової у конфлікті» розглядаються теоретично-практичні підходи до залучення релігійного чинника як потенційної миротворчої сили у суспільстві. Аналізується поняття щоденної дипломатії як повсякденних дій, які виконують, зокрема, і релігійні актори як культурні «дипломати». Доводиться, що легітимація офіційних інститутів держави з боку релігійної мережі є ключовою для збереження стабільності кризового суспільства, особливо коли релігійні організації користуються підтримкою серед населення. Аналізується перспектива поєднання потенціалу релігійної та громадянської мережі організацій, які можуть впроваджувати миротворчі ініціативи «знизу», трансформуючи локальний контекст, що пізніше може вплинути і на національному рівні. Додаткові можливості та перспективи має релігійна медіація, яка може застосовуватись у подібних випадках: превентивна дипломатія, система освіти та тренінгової підготовки, виборчого моніторингу, медіації конфліктів, ненасильницького протесту та адвокації

структурних реформ, а також моральної легітимації державного управління в часи кризи. Релігійне миротворництво може проявлятися у трьох напрямках: управління конфліктами (передбачає запобігання та упередження перед початком насильницької або активної фази конфлікту), вирішення конфліктів (усунення нерівності у позиціях сторін конфлікту), структурної реформи (розвиток довготривалих практик для мирних відносин та взаємодії у суспільстві). Тому очікується, що найбільш прийнятним є втручання на середньому рівні – громадських організацій, волонтерських ініціатив та рухів – з метою побудови стабілізаційної системи, спрямованої на мирне співіснування.

ВИСНОВКИ

Результати соціологічно-релігієзнавчого дослідження релігійної складової суспільно-політичного конфлікту в Україні 2013-2017 рр. знаходять своє висвітлення у наступних узагальнюючих висновках:

1. Дослідження релігійного компонента в суспільно-політичному конфлікті відповідає інструменталістсько-конструктивістського підходу в конфліктології. Воно відрізняється від підходів до вивчення релігійних конфліктів, тому що тут релігійний компонент є лише однією зі складових проявів та впливів на перебіг подій. Таким чином, релігійна складова виступає культурним ресурсом для інших субсистем суспільства, через що може впливати на загальне середовище і видозмінюватись під впливом зовнішніх обставин. У контексті українського конфлікту з кінця 2013-го року, для дослідження використовуються загальні теорії публічної та громадянської релігії, які найширше пояснюють феномен оновленого прояву релігійного компонента в динаміці суспільних змін та кризи (особливо за умов збройного конфлікту). Зокрема, публічна релігія, досліджувана у дисертації на прикладі внутрішнього конфлікту на Майдані та зовнішнього у Криму і на сході країни, мала такі основні прояви: легітимації колективної соціальної дії; джерело колективного обов'язку; мобілізація до дій; генерація цінностей (разом зі створенням моральних кодів) та сакралізація нового повороту історії. Громадянська релігія оформилась під час залучення релігійних акторів до протестів на Майдані як неформальна мережа співпраці між представниками різних духовних груп та організацій, проте до кінця не оформившись у всеукраїнський рух.
2. Якісна соціологічна методологія є ефективною, з точки зору вивчення проявів релігійної складової під час конфлікту, що розвивається. Проведення включених спостережень, глибинних інтерв'ю, експертних опитувань та контент-аналізу дозволяє, з одного боку, дослідити думку ключових гравців у різних групах впливу, а з іншого – досягнути різних аспектів проявів релігійного компонента. Поєднання з аналізом нечисленних кількісних даних та даних моніторингу міжнародних організацій дозволяє простежити основні прояви релігійного компонента, які можуть бути поширені через дослідження конкретних груп і проблем після завершення активної фази конфлікту.

3. Використаний у цій роботі підхід до вивчення десекуляризації, за В. Карповим та В. Єленським, найбільше адаптований до українського контексту, продемонстрував десекуляризаційні тенденції в українському суспільстві, які посилились після початку кризових подій 2013 року. Такі висновки можна зробити, проаналізувавши основні маркери десекуляризації: зближення з секулярними інституціями та релігійними нормами; відродження релігійних практик; повернення релігії в публічну сферу; відновлення релігійного змісту в різних культурних субсистемах, включаючи мистецтво, філософію та науку; пов'язані з релігією зміни в соціальному субстраті. Проте, проблематика десекуляризації вимагає додаткового дослідження для визначення подальших тенденцій.
4. Ключовими підходами до аналізу релігійного компоненту в суспільному конфлікті обрані поняття ліберального та консервативного шляхів, за П. Бейером, або перформансу та функції, за Н. Луманном. Вибір ліберального шляху або перформансу релігійними групами означає вихід у публічну сферу з оновленими проявами (наприклад, через соціальне служіння). На основі українського матеріалу продемонстровано, що, хоча такий шлях і має великі перспективи щодо збільшення кредиту довіри до релігійних акторів, зміцнення соціального капіталу та ширшої співпраці, він вимагає високого рівня і від самих служителів чи вірян, які мають бути готовими до викликів громадянського суспільства.
5. Дослідження вводить періодизацію протестів на Майдані для аналізу їхньої динаміки з огляду зміни риторики та характеристик протестів. Такими періодами стають ЄвроМайдан (до ночі на 30 листопада 2013 року), Майдан мирний (30.11.2013 – 19.01.2014), Майдан радикальний (19.01.2014 – 22.02.2014) та Майдан завершальний до середини березня 2014-го року. Релігійний компонент проявляється від самого початку, але фактично актуалізується після розгону студентів під стелою на площі та початку етапу мирного Майдану, коли основними вимогами стає не угода з ЄС, а дотримання прав людини. Релігійну присутність на Майдані умовно розподілено на включену, або низову, та офіційну, або ієрархічну, залученість, які характеризуються різною інтенсивністю та формами маніфестації. Протягом протестного періоду створюється Духовна Рада Майдану, виникає окрема теологія, а також формується не лише стабільна публічна присутність, а й мережі співпраці. Можна констатувати спалах неформального екуменізму серед служителів, які були залучені до протестного руху. Це мало і зворотний прояв, оскільки ті релігійні та соціальні групи, які не підтримували ідеї Майдану, маргіналізувались та опинялись поза межами оновленої ідентичності.
6. Показовим проявом феномену оновленого соціального служіння стає капеланське служіння. Розвитку набувають напрямки пенітенціарного та медичного служіння, а особливо військового капеланства. Пройшовши шлях від стихійного волонтерства до офіційної служби у силових структурах, військового душпастирства стало прикладом динаміки соціального служіння. Воно, у свою чергу, відобразило тенденції змін релігійного середовища через приховану конкуренцію, посилену співпрацю та становлення нового напрямку.

7. Екуменічні прояви зміщуються зі зростанням партикуляризму після початку стадії збройного конфлікту та анексії Кримського півострова. Спостерігається криза релігійної приналежності через невідповідність наявного релігійного середовища новим запитам суспільства. Апеляція до етнонаціонального чинника духовними групами, з одного боку, дозволяє їм збільшувати символічний капітал, відповідаючи інтересам проукраїнських груп населення. Це виливається у зростання релігійної конфліктогенності та посилення релігійної конкуренції, що також позначається і на суспільних процесах. Використання риторики «свій-чужий» або «патріотичних» та «непатріотичних» релігійних діячів посилює розкол та провокує ескалацію латентного конфлікту, який продовжується у суспільстві.
8. Релігійна складова як культурний ресурс для інших субсистем суспільства проявляється по-різному. З одного боку, публічні прояви релігійної складової підвищують довіру населення, отримують вищий символічний капітал, особливо за часів кризи, який може трансформуватись у миротворчі чи соціальні проекти. З іншого боку, зловживання цим кредитом заради возвеличення над «конкурентами» та претензії на роль «національної» церкви може поглиблювати суспільний розкол і провокувати нові конфлікти. Баланс ліберального законодавства, що регулює державно-конфесійні відносини, та полірелігійного суспільства є важливими факторами стабільності. Водночас, легітимаційна роль релігійної складової для інститутів держави є необхідною у часи кризи, оскільки надає не лише підтримку завдяки символічному капіталу, а й допомагає підтримувати публічну безпеку та функціонування самих інституцій.
9. Перспективним для конструктивного прояву релігійної складової конфлікту є використання її «мостового капіталу». Він проявляється через парарелігійні організації, тісну співпрацю з інститутами громадянського суспільства, релігійне миротворництво, медіацію тощо. Наявний досвід організацій, дотичних до релігійних груп, що активно та відкрито співпрацюють зі світськими партнерами, дозволяє підкріплювати ініціативи у соціальній та гуманітарній сферах і надавати більшу підтримку населенню, особливо постраждалим від конфлікту категоріям. Релігійне миротворництво у реалістичному варіанті можливе на місцевому рівні, через щоденну роботу релігійних акторів та просування риторики примирення і побудови ідентичності на громадянській, а не національній основі. Релігійна медіація також має перспективи, з огляду на досвід інших країн, але скоріше у розрізі залучення міжнародної релігійної організації, оскільки місцеві інституції можуть сприйматись як заангажовані. Так, успішним є досвід акції «Папа для України» через високий кредит довіри до Римо-католицької церкви та її іноземний характер, тобто ця церква не сприймається як суто українська, а тому на неї не поширюються внутрішні вимоги та запити з боку населення.
10. Практичними рекомендаціями дисертаційного дослідження є звернення уваги на залучення етнонаціонального чинника, який може призводити до ескалації; потреба парарелігійних формувань, які будуть співпрацювати з громадянським суспільством на місцевому рівні, впроваджуючи довготривалі зміни; звернення уваги на потребу легітимації державних інститутів з боку релігійних спільнот, а не заміщення їхніх функцій, що прямо відображається на якості функціонування

держави за часів кризи. Дослідження релігійного компоненту суспільно-політичного конфлікту в окремих проявах та у динаміці часу, а саме: в контексті застосування культурного ресурсу релігійного середовища для миротворництва та стабілізації пост-конфліктних суспільств можна розглядати як перспективний напрямок досліджень.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. Калениченко Т.А. Контент-аналіз релігійного нарративу Майдану на прикладі проповідей о. Михайла Деміда / Т.А. Калениченко // Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія 7: Релігієзнавство. Культурологія. Філософія. – 2015. – Вип. 34. – С. 40-49.
2. Калениченко Т.А. Формування образу військового капелана в Україні через призму контент-аналізу друкованих ЗМІ / Т.А. Калениченко // Українське релігієзнавство. – 2015. – Вип. 76. – С. 40-49.
3. Калениченко Т.А. Застосування теорії раціонального вибору до аналізу подій в Україні 2013-2016 рр. / Т.А. Калениченко // Схід. – 2016. – № 1(141). – С. 69-72.
4. Калениченко Т.А. Роль релігійного чинника у процесі зміни ідентичності українців після 2014 року / Т.А. Калениченко // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». – 2016 – Вип. 17. – С. 112-119.
5. Калениченко Т.А. Фокус на капелані: Формування ролі та місії душпастирів для військовослужбовців / Т.А. Калениченко // Софія. Гуманітарно-релігієзнавчий вісник. – 2017. – Вип. 1 – С. 20-28.

Стаття в іноземному періодичному науковому виданні:

6. Kalenyuchenko T.A. Public religion in global scope: the case of Maidan protest in Ukraine / T.A. Kalenyuchenko // Euxeunios, St. Gallen University. – Religion and Politics in Ukraine after the Maidan protests, 24/2017. – P. 23-38

Публікації в інших наукових виданнях:

7. Kalenyuchenko T.A. Changing focus on Military Chaplaincy: Religious-Spiritual Counseling and Care in Ukraine / T.A. Kalenyuchenko // MDRK Conference publications. – Istanbul. – 2016. – P. 120-135.
8. Калениченко Т. Бути поруч. Основи військового капеланства для військових і волонтерів / Т. Калениченко, Р. Коханчук. – К. : Київське Богоявленське Ставропігійне Братство, 2016. – 43 с. (60% особистого внеску)

АНОТАЦІЯ

Калениченко Т.А. Релігійна складова суспільно-політичного конфлікту кінця 2013-2017 рр. в Україні. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.11 – релігієзнавство. – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. – Київ, 2018.

Дисертація присвячена дослідженню релігійної складової у суспільно-політичному конфлікті в Україні з кінця 2013 по 2017 роки, що включає у себе протести на Майдані, анексію Кримського півострова та бойові дії на сході країни. Дослідження зроблене в межах якісного підходу соціології релігії та розкриває аналіз проявів і впливу релігійної складової як суспільної підсистеми на інші соціальні інститути й самі релігійні організації. Автор розглядає релігійну складову та її прояви у публічному просторі, звертається до десекуляризаційних тенденцій, а також зупиняється на можливому використанні або незалученні релігійної складової з метою деескалації конфлікту. Особливістю цієї роботи є використання власного польового дослідження, проведеного у міждисциплінарному підході, що вирізняє роботу з-поміж іншого аналізу проявів релігійного за останні роки в Україні. У дослідженні також наведені певні практичні напрацювання у сфері так званого релігійного миротворництва, які відображені у практичних рекомендаціях, що потенційно зможуть поглибити та розширити процес деескалації конфлікту або ж його незагострення у майбутньому.

Ключові слова: соціологія релігії, релігія, релігія і конфлікт, релігійна складова, збройний конфлікт, десекуляризація, постсекулярне, публічна релігія, громадянська релігія, релігійне миротворництво.

АННОТАЦІЯ

Калениченко Т.А. Религиозная составляющая общественно-политического конфликта конца 2013-2017 гг. в Украине. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.11 – религиоведение. – Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова. – Киев, 2018.

Диссертация посвящена исследованию религиозной составляющей в общественно-политическом конфликте в Украине с конца 2013 по 2017 гг., которая включает в себя протесты на Майдане, аннексию Крымского полуострова и боевые действия на востоке страны. Исследование проведено в рамках качественного подхода социологии религии и раскрывает анализ проявлений и влияния религиозной составляющей как общественной подсистемы на другие социальные институты и сами религиозные организации. Автор рассматривает религиозную составляющую и ее проявления в публичном пространстве, обращается к десекуляризационным тенденциям, а также останавливается на возможном использовании или непривлечении религиозной составляющей с целью деэскалации конфликта. Особенностью данной работы является использование собственного полевого исследования, проведенного в междисциплинарном подходе, что выделяет работу среди других вариантов анализа проявлений религиозного за последние годы в Украине. В исследовании также приведены некоторые практические наработки в сфере так называемого религиозного миротворчества, которые отображены в практических рекомендациях, которые могут потенциально углубить и расширить процесс деэскалации конфликта или его необострения в будущем. Автор предлагает не только проанализировать специфические проявления и влияния религиозного компонента на динамику социально-политического конфликта, но и обратить

внимание на возможные перспективы или риски, связанные с этими проявлениями. Исследовано, как политизация религии может влиять на государственно-конфессиональные отношения, как это может повлиять на обновление идентичности и имеет ли это связь с националистическими взглядами; особенности сохранения полирелигиозного баланса в Украине, который может являться гарантией стабильности в религиозной сфере, что, в свою очередь, будет иметь и стабилизирующий эффект для других общественных подсистем. Возвращаясь к понятию стратегического миротворчества, исследователь предлагает рассматривать религиозный компонент конфликта в Украине не только как возможность для воплощения идей по примирению и трансформации общественного конфликта, но и как возможный деструктивный фактор влияния, что особенно вероятно при несоблюдении внутреннего баланса среди религиозных организаций и использовании риторики, которая не является типичной для религиозных лидеров Украины.

Ключевые слова: социология религии, религия, религия и конфликт, религиозная составляющая, вооруженный конфликт, десекуляризация, постсекулярное, публичная религия, гражданская религия, религиозное миротворчество.

SUMMARY

Kalenychenko T.A. Religious component of the socio-political conflict from the end of 2013-2017 in Ukraine. – The manuscript.

Thesis for the degree of Candidate of Philosophy in specialty 09.00.11 – Religious Studies. – National Pedagogical Dragomanov University. – Kyiv, 2018.

The dissertation is devoted to the study of the religious component in the socio-political conflict in Ukraine from the end of 2013 to 2017, which includes protests on the Maidan, the annexation of the Crimean peninsula and armed conflict in the east of the country. The research is done within the qualitative approach in sociology of religion and reveals the analysis of the manifestations and effects of the religious component as a social subsystem on other social institutions and religious organizations themselves. The author considers the religious component and its manifestations in the public space, appeals to the de-escalation tendencies, and also stops on the possible use or non-engagement of the religious component in order to de-escalate the conflict. The feature of this work is the use of own field research based on multi-disciplinary approach which makes this work unique among other analysis of religious manifestation during last years in Ukraine. The research consists of some practical working outs in so-called religious peacebuilding which are illustrated in practical recommendations, what potentially could make deeper the process of de-escalation of the conflict and do not sharpen it in the future.

Key words: sociology of religion, religion, religion and conflict, religious component, armed conflict, de-secularization, post-secular, public religion, civil religion, religious peacebuilding.